

im náhodou dostane do rúk, je dosť, no takých kritikov, ktorí sú v detskej literatúre naozaj rozhladení a vedia zaradiť dielo do širších vývinových súvislostí, spočítame na prstoch jednej ruky. A preto nie div, keď z nedostatku protihodnôt preceníme alebo nedoceníme niektoré vlastnosti kritického diela Jána Políaka, o ktorom chce byť reč v tejto recenzii. Základnou črtou jeho kritického tvorby je totiž dôverná znalosť detskej literatúry, „fandenie“ všetkému, čo dvíha jej úroveň, a na druhej strane predvídanie úskalí v jej vývine. Poliakova kritika je totiž na rozdiel od iných menej rozhladených kritik predovšetkým kritikou konštruktívnou. I preto, že ako vydavateľský pracovník Poliak stojí pri zrode takmer každej knihy.

Kniha **Literatúra, mládež a súčasnosť**, ktorú vydal Ján Poliak v Mladých letách v edícii Otázky detskej literatúry, nie je, ako sám píše v úvode, monografiou, ale zborníkom starších prác, zhrňujúcich prehľadov, diskusných poznámok a zamyslení, ktoré už poväčšine časopisecky publikoval v r. 1959–63, a iba dodatočne skomponovaných do knižky. Zborník sa však usiluje pri nedostatku inej kritického literatúry monografiu suplovať. Poliakov pohľad na detskú literatúru by sme mohli prirovnať k pohľadu záhradníka, ktorý si vyšiel na najvyšší možný výšok, aby sa popozeral, ako sa jeho záhrada vyníma v chotári. A azda preto nie je jeho knižka iba čisto literárnekritickou, ale načiera i do oblastí mimoliterárnych. Poliak zaujímajú najmä vzťahy literatúry pre mládež k pedagogike, otázky ľudovej rozprávky, spomienkovej literatúry, diela s tematikou SNP, obrázky z minulosti i zo súčasnosti a vzťah literatúry pre mládež k vede a technike. Na rozdiel od Stanislava Šmatláka, ktorý sa vo svojej monografii *Básnik a dieťa* zamýšľa nad vzťahmi poézie k rôznym, i mimoliterárnym javom, pričom nenápadne premietne čitateľovi i vývin slovenskej detskej poézie, o čosi podobné sa usiluje Poliak v oblasti detskej prózy. Rozhodne sa pritom stavia proti požiadavke pedagógov, aby bola detská literatúra poplatná pedagogike, odmieňa akékoľvek prikrášľovanie a idylizovanie skutočnosti, ako aj heroizovanie detských postáv. Rozprávky triedi na vhodné a nevhodné pre detského čitateľa a vyzdvihuje najmä tú vlastnosť rozprávok, že sa nimi deti učia vžívať do osudov iných ľudí. Od literatúry z minulosti žiada Poliak najmä prienik do vnútorného sveta postáv a od súčasnej literatúry požaduje komplexnejšie videnie skutočností. Budúcnosť detskej literatúry vidí v literatúre populárnonáučnej, najmä v tzv. faktografickom románe. Že však tento žáner trochu preceňuje, vidíme i v štúdiu o náučnej literatúre, ktorá je v pomere k iným časťam zborníku rozvedená príliš naširoko. Škoda tiež, že Poliak nerozšíril zborník aj o problematiku našej prekladovej detskej literatúry. Jej pôsobnosť je predsa rovnaká a neraz i väčšia ako pôsobnosť pôvodín.

Po zborníkoch o rozprávkach a populárnonáučnej literatúre, po Šmatlákovom štúdiu *Básnik a dieťa*, ktoré vyšli v edícii Otázky detskej literatúry pred Poliakovou knižkou, zdajú sa niektoré jeho sudy nepôvodné, i keď je viac než pravdepodobné, že sám bol ich inšpirátorom. Vždy sú to však názory priebojné a forma, akou ich čitateľovi predstiera, je zrozumiteľná širšej verejnosti. Hovorí sa tu o veciach, o ktorých by mal vedieť každý študent pedagogického inštitútu, každý učiteľ-slovenčinár a ne jeden rodič. A predsa je nízaujem o otázky detskej literatúry až žalostný. Veď 500 výtlačkov, v ktorých vyšla Poliakova knižka, by nemalo stačiť ani pre záujemcov z jedného pedagogického inštitútu. A to nehovoríme o počte školských knižníc, kam by tiež patrila.

damián kováč ■ k rehabilitácii vedeckej disciplíny

Psychologické vedy možno zaradiť k tým úsekom, ktorým dogmatizmus nielenže nežičil rozvoj, ale ohrozil aj existenciu. Príklady možno uviesť z ktorejkoľvek krajiny socialistického tábora. Napr. na Slovensku došlo v r. 1950–52 k zrušeniu väčšiny psychologických pracovísk. Určité domovské právo si psychológovia udržali na úseku výchovno-vzdelávacom. Tu sa totiž nijakou dogmou nedala zahlušiť všeobecná skúsenosť, že vytýčené ciele výchovy sú bez využitia psychologických poznatkov nedosiahnuteľné. Celý rad iných psychologických disciplín (napr. psychológia práce, psychológia osobnosti) však vegetoval tak v teórii, ako aj v praxi. Postupom času, najmä nástupom obrodzovacieho procesu, sa vďaka značnému úsiliu psychológov začali nedomyslené postoje k psychológii meniť. Pravda, proces kreovania psychologických disciplín ako celku, tým viac proces rozvinutia psychologické práce v celej šírke sa ešte ani zďaleka neskončil.

Medzi disciplínami, ktoré boli z nášho života akoby odpísané, bola aj sociálna psychológia. Stalo sa tak aj napriek jednej z hlavných téz psychológie, hovoriacej o spoločenskej determinácii duševného života človeka. Netreba vari presviedčať, že v pozadí tohto paradoxného zákroku boli sploštené ideologické názory. Z nich sa pre sociálnu psychológiu (ako aj pre iné disciplíny, napr. kybernetiku) stala osudným najmä vulgarizácia, podľa

ktorej sa disciplíny efektívne prispievajúce aj kapitalistickému svetu, vyhlásili za buržoázne a pavedecké. Nerozlišovalo sa medzi metodológiou vied a medzi konkrétnymi faktami a poznatkami, ktoré zhromaždili a práve tak medzi ich rôznymi interpretáciami. A tak sa neraz bezhlavo zatracovalo s nehodnotným i hodnotné a „so špinavou vodou“, ako to symbolicky vyjadrili sovietski psychológovia, „sa často vylievalo aj dieťa“.

Prijatie tohto „odhodneného dieťaťa“ – sociálnej psychológie, pripravili najprv diskusie na stránkach odborných časopisov (u nás pozri najmä minulý ročník časopisu *Čs. psychológie*). V určitom zmysle neodvisle od nich vznikala monografická práca A. Jurovského, ktorá nedávno vyšla pod titulom *Duševný život v spoločenských podmienkach* (Bratislava, Osveta, 1963, str. 325), ako prvá pôvodná informatívna príručka sociálnej psychológie napísaná z hľadiska marxistickej metodológie. Prvá nielen u nás, ale podľa všetkého aj v meradle krajín socialistického tábora. Možno preto konštatovať, že uvedený edičný čin prispel v značnej miere k rehabilitácii tejto spoločensky významnej disciplíny u nás a že právom mu prislúcha pozornosť adekvátne významnej kultúrnej udalosti.

Bude namieste pripomenúť, že sociálna psychológia ako relatívne samostatné odvetvie psychologických vied skúma ľudské psychično – správanie človeka z aspektu jeho determinácie spoločnosťou, resp. rôznymi jej jednotkami. Nejde tu o skúmanie „psychológie“ spoločnosti a jej rozličných útvarov ako javov spoločenského vedomia, pretože takéto kategórie sa vymykajú z rámca vedeckej psychológie. Duševný jav chápaný mimo konkrétneho individua prestáva byť predmetom vedeckého bádania, čo vari dnes už netreba dokazovať. Ak sa však termíny ako „psychológia roľníctva“, „psychológia študentstva“ a pod. predsa len v bežnej reči používajú, treba si uvedomiť, že ide o anachronizmy alebo symbolické výrazy, nie však o pojmy zodpovedajúce psychologickému vedeckému poznaniu.

Recenzovaná kniha o sociálnej psychológii má okrem úvodných statí v podstate dva tematické celky. V prvom A. Jurovský dokladá podiel spoločenských podmienok na utváraní týchto základných psychických funkcií a procesov: Motivačné procesy, city, poznávacie procesy, sebavedomie, osobnosť. Druhý celok, ktorý zaberá prevažnú časť rozsahu knihy, vytvára päť rôzne členených kapitol: Osobitné duševné procesy v spoločenských podmienkach, Človek v spoločenských skupinách, Človek v dave, Masové komunikačné prostriedky, Vpravenosť jedinca do spoločenských podmienok. Ako vidno, ide tu o témy vlastne špeciálne sociálnej psychológii.

V prvej z týchto kapitol sa čitateľ dozvie o psychologickéj charakteristike takých javov, ako je citová nákaza, sugescia, nápodoba, preberanie úloh a sociálne postoje. Príspevky sociálnej psychológie v tomto smere nielenže pomáhajú osvetliť správanie ľudí v najširších spoločenských podmienkach, ale sú priamo návodom pre zámerné usmerňovanie.

V ďalšej kapitole zhrnul autor psychologické poznatky o správaní individua v skupine, najmä pokiaľ ide o konformitu, pracovné výkony, vnútornú organizačnú štruktúru v závislosti od druhu spoločenských jednotiek. Na základe toho dochádza k viacerým záverom, z ktorých má najširší spoločenský dosah vari tento: Plná aktivita človeka v tej-ktorej spoločenskej jednotke je možná len vtedy, ak je uvedomelá príнадležitosť spájaná so saturovaním tých-ktorých potrieb individua ako člena skupiny.

Definíciou „davy sú kolektivitami (množstvami ľudí), ktoré sú zhromaždené a polarizované na základni časove nepravidelnej a ktoré obyčajne zahrňujú len časové zjednotenie“ (str. 180), sa uvádza kapitola o psychických zvláštnostiach prejavov človeka v dave. Podrobne sa tu uvádzajú okolnosti vzniku davu, jednotlivé druhy davov, ako aj preventívne opatrenia pred nežiadúcimi účinkami týchto hnutí.

Analýze psychologických vplyvov masových komunikačných prostriedkov venoval A. Jurovský najrozsiahlejšiu kapitolu knihy. Zoskupil v nej viaceré zahraničné i domáce výsledky výskumov o vplyve tlače, rozhlasu, filmu (čiastočne aj televízie) na vytváranie postojov, záujmov a rôznych aktivít rôznych populačných skupín. Zvláštnu pozornosť venoval optimálnym účinkom týchto novodobých komunikačných prostriedkov, a to z viacerých hľadísk (prameň komunikácie, spôsob podania, druh komunikačného prostriedku, atď.). Pri štúdiu tu uvádzaných empirických zistení súdny čitateľ si môže skonfrontovať množstvo neodborných prístupov v našej praxi na príslušnom úseku. Súčasne však uvádzané poznatky by mali byť pre príslušné zložky vážnym podnetom pre skvalitnenie práce.

V poslednej časti knihy sa načrtáva problematika vychádzajúca z opačného prístupu ako v predchádzajúcich kapitolách. Ide o vpravenosť jedinca do spoločenských podmienok ako celku, resp. do jednotlivých spoločenských skupín (rodina, priateľstvo, záujmové združenia a pod.). Tento úsek bádania, rozsiahle uskutočňovaný v západných krajinách v rámci problémového okruhu „adjustment to...“, bude treba interdisciplinárne rozvinúť aj v našich podmienkach. Vyžadujú si ho potreby každodenného života stále s väčšou naliehavosťou.

Pri globálnom hodnotení knihy A. Jurovského (podrobné odborné hodnotenie bude na psychologických fórach) si treba uvedomiť najmä tieto okolnosti: Zamietavé postoje k sociálnej psychológii v nedávnej minulosti, pramene práce a konečne charakter jej určenia.

Prvá okolnosť (informovali sme sa o nej už predtým) sa odrazila v práci častým výskytom zdôvodňujúcej argumentácie aj tam, kde by postačilo strohé konštatovanie, neraz až neodôvodneným „bojom“ proti vývodom špekulatívnej a naivnej psychológie. Autor miestami (napr. na str. 255–256) platí daň minulosti schematickým „čierno-bielym“ hodnotením. Tieto výhrady však úplne zatieňujú skutočnosť, že A. Jurovský odviezol širokej spoločenskej praxi u nás prácu v určitom zmysle priekopnícky záslužnú.

Už z citovanej literatúry vidno, že materiálové jadro práce tvorí výber poznatkov zo západných, nie práve najnovších prác. Tieto sú síce miestami doplnené niektorými výsledkami z výskumov samého autora a jeho žiakov, predsa však práci miestami chýba žiaduci kontakt so súčasným dianím. Viaceré údaje sú už zastaralé, inokedy zas niektorým aktuálnym javom sa venuje málo miesta (televízia), ba sú aj také, ktoré sa ani nespomínajú (brigády socialistickej práce). Nedostatky tohto druhu sú skôr spôsobené objektívnymi danosťami ako subjektívnym pričinením autora (rukopis knihy bol dohotovený už pred pár rokmi).

Je do určitej miery paradoxné, že práca, ktorá by mala mať predovšetkým vedecký dopad, vyšla nakoniec vo Vydavateľstve Osveta. Toto, spolu s neobvyklým počtom posudzovateľov (štyria), ako aj s inými neadekvátne vnesenými okolnosťami dokumentuje, že záležitosť vydania knihy nebola priamočiara ani ľahká. O to viac stúpajú zásluhy tých, ktorí k vydaniu knihy kladne prispeli. Na druhej strane možno konštatovať, že kritériá osvetovej práce, tak ako sú v knihe realizované, nepridali na jej hodnotu. Autor knihy je dobre známy ako prednášateľ, ktorý svojich poslucháčov dokáže zaujať i strhnúť. Prednášateľským štýlom je písaná aj recenzovaná kniha, avšak s tým rozdielom, že tu sa spomínané efekty sotva môžu dosiahnuť. Neepický materiál vo vizuálnej forme je pútavý mimo iného vtedy, ak sa pri zachovaní bezprostrednej zrozumiteľnosti textu neplytvá slovami, ktoré nie sú nositeľmi informácie. Okrem toho vedecký výklad aj v populárnej forme nesmie vybočiť z rámca svojej pôsobnosti používaním neadekvátnych výrazov („zaujímavý problém“, obdivuhodný výkon“, „neslýchané pomery“ a pod.).

Uvedené poznámky sa netýkajú podstaty práce. O tej platí jednoznačne, že je prínosom nielen pre ďalší rozvoj psychologických vied a psychologické práce u nás, ale aj pre bezprostredné zvedčenie spoločenskej praxe na tzv. citlivých úsekoch. Akiste nebol to len rozmar, že práve sociálna psychológia bola v údobí dogmatizmu umlčaná. Práve tak nie je neopodstatneným očakávanie, že rozvoj tejto disciplíny bude cenným príspevkom k obrodzovaciemu procesu. V krátkom komentári nepozostáva teda už nič, ako odporučiť aktívne preštudovanie knihy, ktorá dosiahnutiu vyššie uvedených cieľov môže výdatne pomôcť.

peter balgha ■ fajky

Prvé slovenské vydanie Erenburgových Fajok vychádza po štyridsiatich rokoch od vydania knigoizdatelstva Gelikon. Za ten čas prenikli do všetkých svetadielov, písali o nich mnohí kritici, aj sám autor, vydanie je opatrené starostlivým doslovom, a ja si vôbec netrúfam tvrdiť, že mám k Erenburgovi objektívny vzťah. Pokúsím sa aspoň o niekoľko poznámok.

V Erenburgových spisoch časť, venovaná Fajkám, obsahuje len tri poviedky. Tento diel spisov vyšiel ešte v čase, keď sme sa na dvadsiate roky Erenburgovej tvorby pozerali so značnými rozpakmi. V slovenčine vyšla síce Láska Jeanny Neuillovej, jej autora sme však poznali predovšetkým ako skvelého publicistu z obdobia vojny a boja proti vojne a románopiscu Pádu Paríža, Búrky a Deviatej vlny. Dvadsiate roky sme prechádzali viac-menej mlčky, hoci bez nich si ťažko možno predstaviť spomínané romány, publicistiku, aj memoárovú knihu Ľudia, roky, život. Erenburg v nej píše:

„... za dva roky som napísal Život a smrť Nikolaja Kurbova, Trust D. E., Trinásť fajok, Šesť príbehov o ľahkej smrti, Lásku Jeanny Neuillovej. Po Juliovi Jurenitovi sa mi zdalo, že som sa postavil na vlastné nohy, našiel vlastné témy a vlastnú reč; v skutočnosti som tápal a jedna moja knižka popierala druhú.“

Iste je odvážne odporovať autorovi, ale zdá sa mi, že Fajky majú veľa spoločného nielen s Juliom Jurenitom, ale aj s Trustom D. E., s Láskou Jeanny Neuillovej, s lyrickým švejkom Lazikom Rojtšvancóm, Pádóm Paríža i Búrkou, aj keď autor prekonal ohromný myšlienkový a ľudský vývoj. Táto príbuznosť nie je daná ani krátkou vetou, ani námetovou oblasťou (u Erenburga veľmi širokou). Tkvie vo vzťahu k ľuďom, ktorý sa nezmenil, ani keď sa zmenili jeho názory na usporiadanie sveta. Nikdy by som si netrúfal nazvať Erenburga cynikom, aj keď zaobchádzanie s osudmi postáv v dvadsiatych rokoch k takémuto názoru zvädza. Je to skôr smutná irónia, pri nej i napriek pocitu, že svet je nezmyselne usporiadaný, drží palce ľuďom, ktorí sa v tomto svete pohybujú, poddávajú sa surovému okoliu, nevedia sa